विपद् तथा कोभिड -१९ को महामारीबाट खाद्य सुरक्षामा हुने सम्भावित प्रभाव तथा असरसंग जुध्न र आपतकालिन अवस्थामा खाद्य सुरक्षा नियमितता गराउनका लागि तयार गरिएको

कोभिड - १९ तथा विपद् पूर्वतयारी र प्रतिकार्य योजना

खाद्य सुरक्षा ०्लष्टर

भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय

कर्णाली प्रदेश

सुर्खेत

२०७७

विषयसूचि

१.पृष्ठभूमि 1
२. खाद्यसुरक्षाकोवर्तमानअवस्था 3
३. COVID-19 तथामनसुनलेखाद्यसुरक्षाक्षेत्रकोअनुमानितअवस्था: 5
पुर्वानुमानः 5
४. उद्देश्य: 6
५. खाद्यसुरक्षाविषयगतक्षेत्रकोमनसुनतथाCOVID-19 माआधारितपूर्वतयारीतथाप्रतिकार्ययोजना 7
५.१. कृषितथापशुसेवाक्षेत्रः 8
पूर्वतयारीकाकार्यहरु(Preparedness Actions) 8
मुख्यप्रतिकार्यकाक्रियाकलापहरु(Response Actions) 11
५.२. जीविकोपार्जन 15
पूर्वतयारीकाकार्यहरु 15
मुख्यप्रतिकार्यक्रियाकलापहरु 16
५.३.सहायता (खाध्यतथानिशर्तनगद, नगदमाआधारितनिर्माण÷आयोजना) : 19
पूर्वतयारीकाकार्यहरु(Preparedness Actions) 19
मुख्यप्रतिकार्यक्रियाकलापहरु(Response Actions) 20
५.४.खरिदतथाविक्रीवितरणव्यवस्थापनः 23
पूर्वतयारीकाकार्यहरु(Preparedness Actions) 23
मुख्यप्रतिकार्यक्रियाकलापहरु(Response Actions) 23
६. सरोकारवालानिकायहरुकोभूमिकाः 25
७. अनुगमनतथामूल्याङ्कन 26
श्रोतपरिचालनतथालक्षितरणनीति 27
अनुसूचिहरु 28

१. पृष्ठभूमि

कर्णाली प्रदेश वर्तमान नेपालको संविधानद्वारा निर्धारण गरिएको छैटौं प्रदेश हो । कर्णाली प्रदेशमा साविक कर्णाली अञ्चलका ५ जिल्ला, भेरीका पहाडी ३ जिल्ला र राप्तीको सल्यान र रुकुम पश्चिम गरी १० जिल्लाहरु सम्मिलित छन् । यस प्रदेशमा २५ नगरपालिका र ५४ गाउँपालिका गरी कुल ७९ स्थानीय तह र अन्तर्गत७१८ वडाहरु रहेका छन् । राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार कर्णाली प्रदेशको जनसंख्या १५,७०,४१८मध्ये करिव ५५ प्रतिशत जनसंख्या कृषि पेशामा निर्भर छन् । यस प्रदेशका जनताको मुख्य पेशा र जीविकोपार्जनको मूल आधार कृषि हो । कर्णाली प्रदेशले नेपालको कुल भू-भागको २१.६ प्रतिशत जमिन ओगटेको छ ।प्रदेशको २५,२५,२७५ हेक्टर जमिन मध्ये २,१६,८८० हेक्टर अर्थात् करिब ८.५ प्रतिशत जमिनमा खेती भईरहेको र ३.३ प्रतिशत खेतीयोग्य जमिन बाँझो र गैरकृषि कार्यमा प्रयोग भईरहेको अवस्था छ (कर्णाली प्रदेश भूमि व्यवस्था,कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, वार्षिक प्रगति पुस्तिका, २०७५/७६)।नेपालकोकृषिउत्पादनमाकर्णालीप्रदेशकोयोगदानकरिब४प्रतिशतमात्र देखिन्छ । कर्णाली प्रदेशले नेपालको कुल उत्पादन मध्ये ४.८९ प्रतिशत खाद्यान्न, २.६७ प्रतिशत फलफूल तथा २.९७ प्रतिशत तरकारी उत्पादन गर्दछ । राष्ट्रियजनगणना २०६८अनुसार करिब ८५ प्रतिशत कृषि जमिनमा खाद्यान्न, ८ प्रतिशतमा दलहन खेती, ३ प्रतिशतमा कन्दमूल र २ प्रतिशतमा तरकारी खेती गरेको देखिन्छ । यस प्रदेशमा स्याउ, ओखर, सुन्तला जातका फलफूल र केरा व्यावसायिक रुपलेखेतीगरिएका महत्वपूर्ण फलफूलहरु हुन् र देशकै ४३ प्रतिशत स्याउ यसै प्रदेशमा उत्पादन हुन्छ । त्यस्तै, पशुपंक्षीको रुपमा हिमाली क्षेत्रमा चौंरी, भेडा र च्यांग्रा पालन गरिन्छन् भने बाँकी भूभागमा गाई, भैंसी, बाख्रा, सुँगुर, घोडा, हाँस, कुखुरा पालन भइरहेको छ ।

खाद्य सुरक्षाको अवस्था हेर्दा कर्णाली प्रदेश अन्य प्रदेशको तुलनामा बढी जोखिममा रहेको देखिन्छ । नेपाल जनसांख्यिक सर्वेक्षण २०१६ (वि.सं २०७३) अनुसार कर्णाली प्रदेशमा केबल २२.५५ प्रतिशत घरपरिवार खाद्य सुरक्षित छन् भने १७.७५ प्रतिशत घरपरिवार चरम (गम्भीर) खाद्य असुरक्षामा रहेको पाइन्छ । भौगोलिक बनावट, जलवायु परिवर्तनको असर र कृषि क्षेत्रको विकासका पूर्वाधारहरु सिंचाइ, सडक, बिजुली, उन्नत प्रविधिहरु, बजार व्यवसाय आदिको प्रयाप्त विकास नहुनु रयिकुराहरुमा राष्ट्रको ध्यान केन्द्रित नहुनाले कर्णाली अन्य प्रदेशको तुलनामा पछाडि परेको छ । यही परिवेशले गर्दा कर्णालीमा खाद्य उत्पादनमा अपेक्षित वृद्धि हुन सकेको छैन भने गैरकृषि रोजगारको अभाव, आगमन असुविधा र गरिबहरुको खाद्यमा कमजोर पहुँचका कारण पनि खाद्य सुरक्षाको जोखिम अझै पेचिलो रुपमा विद्यमान छ । कर्णाली प्रदेशको मानव सूचकांक ०.४११ मात्र छ जसले खाद्य सुरक्षा र पोषण, स्वास्थ्य पनि कमजोर भएको पुष्टि गर्दछ । प्रदेशमा५ वर्ष मूनिका तौल नपुगेका बालबालिकाहरु ५५ प्रतिशत छन् । नवजात शिशु र शिशु मृत्युदर दुबै नेपालको औषत दर भन्दा निकै उच्च क्रमशः २९ र ४७ रहेको छ । ५ वर्ष उमेर मुनिका ५३ प्रतिशत बालबालिका अझै कुपोषित र ५४.५ प्रतिशत पुड्कोपन रहेको छ ।अहिले चीनको वुहानमा पहिलोपटक देखिएको कोरोना भाइरस यो शताब्दीका लागि विश्वव्यापी महामारीको अनुभव हो । तर पनि कर्णालीमा विभिन्न महामारीको १२५ वर्षे इतिहास भेटिन्छ । यहाँ विक्रम सम्बत् १९५१ यता लगभग सबै दशकमा कुनै न कुनै मानव तथा पशुजन्य महामारी फैलिएको पाइन्छ। कर्णालीमा प्लेग, बिफर, हैजा, झाडापखाला, रुघाखोकी, ठेउला र ज्वरोको महामारी भएको देखिन्छ । कर्णालीमा १९५१ सालमा सरसफाइको कमीले हैजा फैलिएको थियो जुन एक सय वर्षसम्म महामारीको रुपमा चलिरह्यो । १९७५ सालमा ज्वरोखोकीले भयानाक महामारीको रुप लियो । २०१४ सालमा बिफरको महामारी थियो । २०२६

सालमा रुघाखोकीले कैयौंको मृत्यु भयो । २०४३ सालमा हुम्लाको दक्षिणी भागमा हैजा र औलोसंगै फैलिएको थियो । २०४५ सालमा भोटक्षेत्रका किर्मी र लिमीमा औलो फैलिएको थियो । २०६६ सालमा जाजरकोटमा हैजा र झाडापखाला महामारी फैलिएको थियो । २०७१ सालमा जाजरकोटमा इन्फ्लुएन्जा महामारी अहिलेको कोरोना जस्तै थियो । त्यस्तै कर्णालीका अधिकांश मान्छेको जीविका पशुपालनसंग जोडिएको हुनाले १९८२, १९९२, २००८ र २०२३ मा पशुरोगको महामारीले धेरै गोठ रित्तो पारेको थियो । १९७२ देखि १९७४ सम्म खडेरीले कर्णालीमा व्यापक अनिकाल पारेको थियो । त्यस्तै २००८, २०१७, २०२२, २०२९ सालमा पनि खडेरीले अनिकाल निम्त्याएको थियो ।

मानवीय अस्तित्व संकटमा पर्ने गरी फैलिएको कोभिड १९ महामारी नेपालमा आजको मितिसम्म **४०८५** जनामा देखिएको छ (**१०** जुन २०२०) । यो संख्यामा अझै वृद्धि हुने अनुमान पनि गरिएको छ । हालसम्म कर्णालीमा **७०८** जना संक्रमित व्यक्ति प्रमाणित भएको छ (**१०** जुन २०२०)। यद्दपि नेपालमा यो महामारीको सम्भावित प्रसारको जोखिम देखिन्छ र कर्णाली प्रदेशमा पनि यसको जोखिम बढ्दो छ । धेरैजसो महामारीका अगाडि र पछाडि समुदायले अभाव र अनिकाल भोग्छ जसले भोकमरी र कुपोषण ल्याँउछ । अहिलेको सन्दर्भमा देश नै बन्दाबन्दीमा भएकोले समयमा मल, बिउबीजन, विषादी तथा कृषि सामाग्री आदिको आपूर्ति सामान्य बेलाको जस्तोसहज नहुनाले कृषि तथा उत्पादनमा प्रत्यक्ष प्रभावित पारेको छ । विश्व महामारीका कारण औपचारिक तथा अनौपचारिक क्षेत्रमा रोजगारी गर्ने कर्णालीवासी आफ्ना रोजगार गुमाई भारत लगायत तेस्रो मुलुकबाट प्रदेश भित्रिने क्रम जारी छ । महामारी विश्वभर लामो समय रहे कर्णालीमा खाद्यवस्तुको उपलब्धतामा प्रभाव पर्न सक्छ र खाद्य असुरक्षाको सम्भावना बढेर जान सक्छ । दैनिक ज्याला मजदुरहरुको रोजगारी र आम्दानीमा व्यापक क्षति भएको हुनाले पर्याप्त खाना र पोषण स्थितिमा जोखिमको सामना गर्नु पर्ने देखिन्छ । प्रदेश तथा स्थानीय तहमा खाद्य सुरक्षा अवस्थाको तथ्याङ्कको अभावले गर्दा लक्षित समूह वा क्षेत्र पहिचान नहुनु, खाद्यवस्तुको सर्वसुलभ पहुँच र उपलब्धतामा कमी र स्थानीय रैथाने बालीको विस्तारै लोप र उपभोगमा कमी हुँदै जानु र बाहिरी आयातित खाद्यवस्तुमा निर्भर हुनाले खाद्य सुरक्षा र पोषणका क्षेत्रमा थप जटिलता बढ्दै गएको छ ।सम्भावित खाद्य असुरक्षाबाट जोगाउन प्रदेश सरकारले कर्णालीको लागि उपयुक्त कृषि, खाद्य सुरक्षा तथा पोषण सम्बन्धी रणनीति र कार्यनीतिहरु बनाई प्रभावकारी कार्यान्वियन गर्नु अपरिहार्य छ र कृषिलाई जीवन निर्वाहको पेशाबाट व्यवसायिक पेशामा रुपान्तरण गर्न विशेष कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्छ ।कर्णालीमा कृषिलाई अझ व्यावसायीकरण, यान्त्रिकीकरण, आधुनिकीकरणद्वारा उत्पादन र मुल्य शृङ्खला वृद्धि गरी कृषि क्षेत्रमा आर्थिक वृद्धिको ठुलो संभावना छ ।

प्रभावकारी विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यका लागि नेपाल सरकारको विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना २०७५ ले विषयगत अवधारणा (Cluster approach) लाई अवलम्बन गरेको छ । राष्ट्रिय विपद् प्रतिकार्य कार्यढाँचा, २०७५ ले संघीय तहमा खाद्य सुरक्षा लगायत ११ वटा विषयगत क्षेत्रहरु (cluster) को पहिचान गरेको छ । साथै प्रादेशिक आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालयले जारी गरेको कर्णाली प्रदेश विपद् जोखिम तथा व्यवस्थापन नियमावली, २०७६ मा विपद आइपरेका खण्डमा खाद्य तथा पोषण क्षेत्र क्रियाशील बनाउने प्रदेश विपद् व्यवस्थापन कार्यकारी समितिको काम, कर्तव्यमा पनि उल्लेख भएको छ ।सोही अनुरुप आपतकालिन अवस्थामाकर्णाली प्रदेशमा खाद्य सुरक्षा क्षेत्र क्रियाशीलगरी सोको पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना बनाउन र सम्बन्धित तहमा सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाहरुबीच प्रभावकारी समन्वय गर्नको

लागि भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयलेनेतृत्व (lead) र विश्व खाद्य कार्यक्रम सह-नेतृत्व (co-lead) को रुपमा काम गर्ने हिसाबले खाद्य सुरक्षा क्षेत्रको गठन भएको छ ।

२. खाद्य सुरक्षाको वर्तमान अवस्था

खाद्य सुरक्षाको बर्तमान अवस्था र विगतः

बिगत देखी नै खाद्य असुरक्षा तथा भोकमरीको उपमा पाउँदै आएको कर्णाली क्षेत्रमा पछील्ला केही बर्ष यता खाद्य सुरक्षाको अवस्था सुधारउन्मुख हुँदै आईरहेको पाईन्छ । यसको कारण मुख्यतया सडक सञ्जालको विस्तार सँगसँगै खेति प्रणालीमा सुधार आउनु र खाद्य सुरक्षाको विषयमा आम रुपमा जनचेतनामा विकास हुँदै गरेको अवस्थालाई मान्न सकिन्छ । यातायातको विकास तथा विस्तारको कारण उपलब्धतामा सहजता, आधुनिक खेती प्रणाली तिर अग्रसरता, खाना खाने बानी तथा सरसफाईमा सुधार र यी सबै कुरामा केहि नियमितता लाई लिन सकिन्छ । यद्यपी नियमित खाद्य सुरक्षा अवस्थाको अनुगमन गर्ने पद्धतिको अभावका कारण कुनै तथ्यमा आधारित भएर कति देखी कति प्रतिशतले खाद्य सुरक्षामा सुधार भयो भन्न सकिने अवस्था भने छैन ।

प्रदेश भूमि ब्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयकले तयार पारेको पछिल्लो खाद्य वासलात (आ. व. ०७५र७६) अनुसारप्रदेशमाजम्मा २३,४२० मे.ट. खाद्यान्न अपुग छ भन्ने देखिन्छ। जस अनुसार प्रदेशका सूर्खेत, सल्यान, रुकुम पश्चिम र दैलेख जिल्ला खाद्यान्न बचत हुने जिल्लामा पर्दछन भने बाँकी जाजरकोट लगायत अन्य हिमाली पाँच गरि जम्मा ६ जिल्ला खाद्यान्न अपुग जिल्लामा पर्दछन् । कर्णालीका १० जिल्ला मध्ये सल्यान बाहेकका ९ जिल्लामा खाद्य व्यवस्था तथा ब्यापार कम्पनी लिमिटेडले बिभिन्न ३४ वटा ठाउँबाट खाद्यान्न बितरण गर्दै आईरहेको छ भने सूर्खेतको विरेन्द्रनगरमा प्रदेश स्तरको मुख्य गोदामको व्यवस्था गरेको छ । हालको अवस्थामा यस कम्पनीका विभिन्न गोदाममा करिव ३,८०० मे.ट. चामल सर्वसाधारणलाई बिक्रिवितरणको लागि मौजदात रहेको तथ्यांक छ ।जिल्ला उद्योग वाणीज्य संघहरुका अनुसार हालको अवस्थामा पनि कम्तिमा बजारमा १ देखी २ महिना सम्मलाई पुग्ने खाद्यान्न उपलब्ध रहेको आँकडा छ। हुम्ला जिल्लामा भने वर्तमान अवस्थामा बजारमा खाद्यान्न सञ्चिति नरहेको भन्ने छ ।

हालै प्रदेश सरकार, भूमि ब्यबस्था कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय अन्तरगतका निकायहरुसंगको आन्तरिक छलफल अनुसार कर्णाली प्रदेशमा आवश्यक पर्ने तरकारीजन्य बस्तुहरुको माग र आपुर्तिका सम्बन्धमा स्थलगत अनुगमन तथा जिल्ला स्थित कार्यालयहरुमा फोन सम्पर्क गर्दाप्रदेश भित्रकेहीसिमित प्रकारका उत्पादित तरकारी जन्य बस्तुहरुखास गरि साग, काक्रा,लौका, सिमि, काउलि, बन्दा, स्क्वास,फर्सि, बोडिजस्ता उपजहरुले बजारलाई थेगिरहेको अवस्था छ भने, बर्षे मौसममा उत्पादन हुने तरकारीको बजारिकरण तथा बिक्रि बितरणका लागि भने अन्य प्रदेश सरकार संग समन्वय तथा सहजिकरण गर्न पर्ने देखिन्छ ।उत्पादित कृषि उपजहरुको मूल्य सामान्य अवस्थामा भन्दा लगभग ५० % सम्म बढी भएको पाईन्छ । सबै भन्दा बढी मूल्य बृद्धि टमाटरमा दोब्बरभन्दा बढी सम्म भएको छ । हाल बजारमा कुनै पनि फलफूलहरुको उपलब्धता छैन ।

कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको सहकार्यमा, विश्व खाद्य कार्यक्रम EPIUnit र FAO ले सुदुरपश्चिम र कर्णाली प्रदेशका मध्य पहाडी तथा हिमाली जिल्लाका घरधुरीहरुमा सन् २०१८ सेप्टेम्वरमा Baseline Survey गरी, विभिन्न समय अन्तरालमा आवधिक रुपमा उक्त सर्भेक्षण नियमित रुपमा गर्दै आईरहेकोमा, पछील्लो पाँचौ पटकको सर्भेक्षणको नतिजा, जनवरी २०१९ लाई हेर्ने हो भने समग्रमा कर्णालीमा २८ प्रतिशत घरधुरीहरुले ब्यक्तिलाई आवश्यक पर्ने प्रयाप्त खाद्यवस्तु उपभोग नगरेको पाइएको छ भने ८ प्रतिशत घरधुरीहरुले अति न्युन

अपर्याप्त खाद्य वस्तु उपभोग गरेको पाइएको छ । अर्को शब्दमा भन्नु पर्दा जुन भोकमरीको अवस्था हो । कर्णालीकोहिमालीजिल्लामागम्भीरखाद्यअसुरिक्षितजनसंख्यालगभग२३प्रतिशतकोहाराहारीमाछ,जुनसमग्रकर्णालीकोतुलनामातिनगुणाबढीहो।यसलेकेदेखाउंछभनेकर्णालीहिमालीजिल्लाहरुखाद्य असुरक्षाकोअतिजोखिममाछजस्को कारणहरुमा न्युन स्थानिय कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व, आयआर्जनका मुख्य श्रोतहरुको कमि र खाना खाने वानी र सरसफाई जस्ता तथ्यहरुपाइएको छ ।

सन् २०१३ मा विश्व बैंकले गरेको अध्ययनको आधारमा निकालिएको गरिवी सम्बन्धि तथ्यांकलाई हालका पालिकाहरुमा दाँजेर हेर्ने हो भने कर्णालीका ७९ पालिकाहरुमा कम्तिमा २० देखी बढीमा ७२ प्रतिशत सम्म गरिवी रहेको पाईन्छ । हालको कर्णाली प्रदेशका खासगरी कालिकोटका ८, हुम्लाका ५, जुम्लामा ५ र डोल्पाका १ गरि जम्मा १९ पालिकाहरुमा ५१ देखी ७२ प्रतिशत सम्मको गरिवी रहेको देखाउँदछ । त्यसैगरि सन २०१४ मा केन्द्रिय तथ्यांक विभाग, विश्व खाद्य कार्यक्रम, यूनिसेफ र विश्व बैंकले संयुक्त रुपमा गरेको अध्ययनको आधारमा निकालिएको खाद्य गरिवी सम्बन्धि तथ्यांकलाई हालका पालिकाहरुमा दाँजेर हेर्ने हो भने पनि कर्णालीका पालिकाहरुमा कम्तिमा २३ देखी बढीमा ७९ प्रतिशत सम्म खाद्य गरिवी भएको देखिन्छ । हालको कर्णाली प्रदेशका खासगरी कालिकोटका ८, हुम्लाका ५, जुम्लामा १ र मुगुमा १ गरि जम्मा १५ पालिकाहरुमा ४९ देखी ७९ प्रतिशत सम्मको खाद्य गरिवी रहेको अवस्थालाई देखाउँदछ । यस्तै गरि सोही अध्ययनमा पुड्कोपना को तथ्यलाई हेर्ने हो भने कर्णालीमा सबैभन्दा धेरै पुड्कोपना मुगु, डोल्पा, जुम्ला, हुम्ला र कालिकोट जिल्लामा देखीन्छ जसका आधारमा यी जिल्लामा पुड्कोपना ५६ देखी ६० प्रतिशत सम्म रहेको पाईन्छ ।

नेपाल खाद्य सुरक्षा अनुगमण प्रणालीले Integrated Food Security Phase Classification को आधारमा आवधिक रुपमा गरेको चरण वर्गीकरण को आधारमा विगत २००८ देखी २०१६ सम्म विभिन्न अवधिमा कुन क्षेत्र सापेक्षिक रुपमा कति धेरै वा कति धेरै पटक कुन चरणको खाद्य असुरक्षाको मारमा परेको थियो अथवा दोहोरीरहेको थियो भन्ने आधारमा हेर्दा पनि कालिकोट, जुम्ला, मुगु, डोल्पा र हुम्ला का धेरै पालिकाहरु धेरै पटक खाद्य असुरक्षाको मारमा परेको देखिन्छ भने सँग सँगै दैलेख र जाजरकोट जिल्लाका केही पालिकाहरु पनि खाद्य असुरक्षाको मारमा समस्या भोगिरहेको भन्ने देखिन्छ । यो भनेको दिर्घकालिन खाद्य असुरक्षाको समस्या हो ।

कर्णाली प्रदेशमा १४,०८२ घरेलु तथा साना उद्योग तथा १९,७३२ लघु उद्यम रहेका छन् (श्रोतः घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय, सुर्खेत तथा गरिवी निवारणका लागि लघु उद्यम विकास कार्यक्रम)। १२,१२५ कृषि तथा वनमा आधारित लघु उद्यमहरु रहेका छन् । ४,३३७ लघु उद्यमीहरु तरकारी खेतीमा संलग्न रहेका छन् भने १,२६३ जना खाद्य प्रशोधनमा संलग्न छन् । १,०४९ जनाले फाइवर प्रोडक्सन गरिरहेका छन् भने ८१३ जना मौरीपालनमा संलग्न छन । १९,७३२ जना लघु उद्यमीहरुले २ अर्ब ७२ करोड बार्षिक नाफा गरिरहेको तथ्याङ्क रहेको छ । कोभिड-१९ ले सबै वर्ग तथा तहका मानिस तथा व्यवसायहरुलाई असर पार्ने भएता पनि गरिवीको रेखा मुनि रहेका मानिसहरु तथा लघु उद्यमीहरुलाई घातक असर पार्ने निश्चितप्राय छ ।

संघिय ब्यवस्थामा प्रदेश स्थापना पछी कार्यगतिलाई दिशानिर्देश तथा सहजिकरण गर्न भूमि ब्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयले गरेका नितिगत प्रयास तथा उपलब्धिहरुः

१. हाल सम्म दुई वटा बिधेयकहरु, सहकारी संस्थाहरुलाई ब्यवस्थापन गर्न बनेको बिधेयक, २०७५र कर्णाली प्राङ्गारिक कृषि सम्बन्धी व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, २०७५ पास भै ऐनको रुपमा उपलब्ध भैसकेको अवस्था छ ।

२.	खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य अधिकारको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्न बनेको विधेयक, २०७५लगाएत ७ वटा अन्य विधेयकहरु सदनका बिचाराधिन अवस्थामा अन्तिम चरणमा छन् ।

३.	११ वटा कार्यनीतिहरु छन् ।

३.COVID-19 तथा मनसुनले खाद्य सुरक्षाक्षेत्रको अनुमानितअवस्था :

राष्ट्रिय आंकलन अनुसार कर्णाली प्रदेशमा तपशिल अनुसारको संक्रमित अवस्था आंकलन गरिएको छ ।

प्रभावित व्यक्तिहरु	राष्ट्रिय आंकलन १५००[1] संक्रमित हुंदा	कर्णाली प्रदेशमा १५० संक्रमित पुग्ने अनुमान छ ।	राष्ट्रिय आंकलन १५०००० संक्रमित हुंदा	कणाली प्रदेशमा १५००० संक्रमित पुग्ने अनुमान छ ।
महिला	७५७	७६	७५७५०	७५७५
पुरुष	१७४३	७५	७४२५०	७४२५
प्रजनन् उमेरका महिला	३७५	३८	३७५००	३७५०
अपांग	३०	३	३०००	३००
गर्भवती	६०	६	६०००	६००
वृद्ध	१२८	१३	१२७५०	१२७५
न्वजातशिशु	३३	४	३३००	३३०
सुत्केरी	१५९	१६	१५९००	१५९०
उच्च रक्तचापका विरामी	२४९	२५	२४९००	२४९०
मधुमेह	५९	६	५९००	५९०
मुटुरोग	३३	४	३३००	३३०

पुर्वानुमान :

- प्रदेशका करिब ७० हजार जनसंख्या अस्थाई रोजगारीको लागि भारतमा रहेकोमा करिब २० हजार जनसंख्या प्रदेश भित्रिने सम्भावना छ । साथै तेश्रो मुलुकबाट समेत उद्धार गरी थप जनसंख्या भित्रिन सक्नेछन् ।
- प्रदेशको सबै स्थानिय तहमा गरी करिब १ लाख परिवार चरम खाद्य असुरक्षाको जोखिममा पर्न सक्नेछन् ।
- प्रदेशको अर्थतन्त्र मुख्यत पर्यटन क्षेत्रको राजस्व र आप्रवासी कामदारको रेमिटयान्समा निर्भर रहेकोमा यी दुवै क्षेत्रबाट प्राप्त हुने आम्दानीमा उल्लेख्य कमि आउने छ ।

[1] *1500 is based on the ratio population/patients experienced in China. It is used as a rough approximation of the expected number of cases in Nepal: Nepal's population is 2% of China's. Expected Cases = 70,000 x .02 = 1,400*

- प्रदेशमा कुल २१६,८८० (७२.४५%) हेक्टर जमिन खेति गर्न योग्य भएकोमा करिब ३८,०३३ हेक्टर क्षेत्रफलमा मात्र बर्षैभरि सिंचाई सुविधा भएकोले प्रर्याप्त उत्पादन नहुने तथा लकडाउनको अवस्थामा कृषि क्षेत्रमा काम गर्ने जनशक्ति स्वदेश फर्किन नसक्ने र मल, बिउ विजन, विषादी आदीको आपुर्तीमा समस्या आउने हुंदा उत्पादनमा ह्रास आउने देखिन्छ ।
- प्रदेशमा हाल ४१,०६० मे.ट. खाद्यान्न उपलब्ध रहेको र सबै क्षेत्रमा समान वितरण भएको खण्डमा ४२ दिन सम्म मात्र खान पुग्ने देखिन्छ ।
- भारत तथा अन्य मुलुकहरु आफै पनि कोरोना महामारीका चपेटामा परेकाले खाद्यान्न निर्यात गर्न नसक्ने अवस्था आउन सक्ने हुनाले हाल भारतबाट आयातमा निर्भर रहेको हाम्रो स्थितिमा खाद्य आपूर्ति श्रृंखलामा अवरुद्ध हुनेछ ।
- प्रदेशमा महिला ५१ प्रतिशत, बालबालिका ५२ प्रतिशत, ज्येष्ठ नागरिक ३.५ प्रतिशत र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु ३ प्रतिशत रहेको छन् । ५३ प्रतिशत ५ वर्ष उमेर मुनीका वालवालिका अझै कुपोषित छन् । कोभिड १९ का कारण बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक र अपांगता भएका व्यक्तिहरुको स्वास्थ्य तथा पोषणमा सबैभन्दा बढी नकारात्मक असर पर्ने देखिन्छ ।
- मनसूनी वर्षाले बाढी तथा पहिरोको सम्भाव्यता बढाई मानवीय प्रभाव बढाउंछ र यसको आफ्नै प्रतिक्रियाको आवश्यक पर्दछ ।
- महामारी तथा संकटले सम्भावित रुपमा गुनासोहरु, अविश्वास, स्वास्थ्य सेवाको पहुँच, रोजगारी र अन्य जीविकोपार्जनका लागि गरिने क्रियाकलापहरुमा अन्यायको भावना, द्वन्द उत्पन्न गर्दछ जसले विकास, शान्ति र सामाजिक मेलमिलापलाई कमजोर पार्दछ ।

४. उद्देश्य :

खाद्य सुरक्षा पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजनाको मूख्य उद्देश्यविभिन्न सरोकारवाला निकायहरु संग समन्वय गरी अन्तर सहयोगलाई प्रबर्ध्दनगर्ने र कोभिड - १९ बाट हुनसक्ने खाद्य सुरक्षा जोखिमको पूर्व तयारी र प्रतिकार्यका लागि आवश्यक सहयोग, सहकार्य र समन्वय गरी भोकमरी तथा प्रकोपबाट प्रभावित व्यक्तिहरुको जीवन र जीविकोपार्जन बचाउन छिटो, उचित र प्रभावकारी सुविधा सुनिश्चित गर्ने र तिनीहरुको जीविका पुननिर्माण गर्नको लागि प्रारम्भिक पुनःप्राप्तिका गतिविधिहरु अवलम्बन गर्ने हो । यसका लागि खाद्य सुरक्षा समूह निम्नानुसारका कार्यहरुमा जोड दिनेछ ।

- कृषि तथा पशु सेवा उत्पादन क्षेत्रमा उल्लेख्य बृद्धि गरि खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने ।
- जीविकोपार्जनका लागि उद्यमशिलता तथा मेड मोडलमा आधारित विभिन्न कृषिजन्य वा अन्य उद्यम कार्यक्रमहरु मार्फत दिगो तथा वैकल्पिक आयआर्जनको सुनिश्चितता गर्ने
- कोभिड - १९ तथा प्रकोपको समयमा चरम खाद्य असुरक्षा भएका परिवारलाई खाध्य तथा नगद अनुदान (सर्शत/ निर्शत) प्रदान गर्ने ।
- कोभिड - १९ तथा प्रकोपको अवस्थामा खाद्यपदार्थको खरिद तथा विक्री वितरण को सहज ब्यवस्थापन मार्फत जोखिम समुदायमा खाद्य सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने ।

५. खाद्य सुरक्षा विषयगत क्षेत्रको मनसुन तथा COVID-19 मा आधारित पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना

प्रदेश भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय, WFP, KISAN II, Suahara, Helvetas, Save the children लगायत अन्य विकास साझेदार संघसंस्थाहरुले संयुक्त रुपमा कोभिड १९ को लागि पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्यका क्रियाकलापहरु तयार गरी कार्यन्वयन गरिनेछ ।

यस खाद्य सुरक्षा समूहले पोषण क्लस्टर, बन्दोबस्ती क्लस्टर, सामाजिक आर्थिक रिकभरी क्लस्टर आदिसंग नजिकबाट समन्वय र सहकार्य गरी खाद्यान्नको उपलब्धता र पहुँच सुनिश्चित गर्ने भूमिका खेल्दछ ।

५.१. कृषि तथा पशु सेवा क्षेत्रः

पूर्व तयारीका कार्यहरु (Preparedness Actions)

क स	मुख्य क्रियाक्लापहरु	जिम्मेवार निकाय	सहयोगि निकाय	बजेट श्रोत	कैफियत
१	आवश्यक समयमा उपलब्ध हुने गरि विभिन्न सुचना तथा तथ्यांकहरु अध्यावधिक गरिराख्न र प्रतिबेदन तयार गर्न सूचित गर्ने ।	प्रदेश मन्त्रालयमा स्थापित प्रदेशस्तरिय खाद्य सुरक्षा सूचना केन्द्र तथा निर्देशनालयहरु	विश्व खाद्य कार्यक्रम र अन्य राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संघ संस्थाहरु		
२	पूर्ववत रुपमा प्रदेश, जिल्ला र पालिका स्तरको कृषि तथा पशु क्षेत्र उत्पादन, उपलब्धता र आवश्यकताका साथ साथै अन्य क्षेत्रको समेत खाद्यान्न उपलब्धतालाई समायोजन गरि आवश्यकता उपलब्धता र खाडल निर्धारण गर्ने। साथै बिभिन्न सूचकका आधारमा जिल्ला तथा पालिका अनुसार खाद्य असुरक्षितरप्रभावित हुन सक्ने क्षेत्र तथा जनसंख्या पनि आँकलन गर्ने।	प्रदेश मन्त्रालयमा स्थापित प्रदेशस्तरिय खाद्य सुरक्षा सूचना केन्द्र तथा निर्देशनालयहरुको नेतृत्वमा सबै पालिकाहरु, खाद्य ब्यवस्था तथा ब्यापार कम्पनी, CCIs	विश्व खाद्य कार्यक्रम र अन्य राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संघ संस्थाहरु		

३	कोभिड तथा मनसुनका कारण प्रभावित हुन सक्ने खाद्य असुरक्षित तथा जोखिममा रहन सक्ने घरधुरीहरुको आँकलन गर्नेर विस्तृतजीविकोपार्जन र कृषि क्षति आँकलनको विवरण तयार पार्ने।	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरुको समन्वयमा ७९ वटा पालिकाहरु	विश्व खाद्य कार्यक्रम		नियमित तथा आवधिक रुपमा
४	प्रतिकार्य तथा विपदमा खटिने कर्मचारीका लागि व्यक्तिगत सुरक्षा सामाग्रिको व्यवस्था मिलाउनुका साथै विपद्को समयमा गरिने कृषि कार्य सम्वन्धि तालिमको प्रवन्ध मिलाउने ।	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरुको समन्वयमा ७९ वटा पालिकाहरु	संघिय सरकार तथा सुरक्षा निकाय		
५	विपद् तथा खाद्य सुरक्षा सम्वन्धि संदेशमुलक कार्यक्रम (रेडियो मार्फत, होडिङ्बोर्ड आदि) विकास तथासञ्चालन गर्ने ।	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरुको समन्वयमा ७९ वटा पालिकाहरु	किसान २ परियोजना	किसान २ परियोजना	
६	कृषिसँग सम्वन्धित जलवायु पूर्व सुचना प्रणाली स्थापना गरी कृषक समुदायलाई सुचना प्रवाह गर्ने ।	जल तथा मौषम विज्ञान बिभागको प्रदेश कार्यालय, प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरुको समन्वयमा ७९ वटा पालिकाहरु			

७	कृषकहरुको जोखिम न्यूनीकरण र अनुकूलन क्षमता बढाउने तथा बाली तथा पशुपंछीविमाको प्रिमियममा टप अप सहित कृषकहरूलाइ यस तर्फ बढी आकर्षित गर्ने ।	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु	विमा कम्पनीहरू र स्थानीय पालिकाहरू	प्रदेश मन्त्रालयको ५० लाख	
८	उच्च मूल्य काकृ षिवस्तु, रैथानेबालीतथाजडीबुटीकोउत्पादनमावृद्धिगरीआन्तरिकरवाह्यबजारमानिर्यातगर्नेव्यवस्थामिलाउने।	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु	स्थानीय पालिकाहरू		
९	व्यवसायिक कृषि उत्पादनका लागि आवश्यक कृषि ऋणको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने ।	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु	विमा कम्पनीहरू र स्थानीय पालिकाहरू		

मुख्य प्रतिकार्यका क्रियाकलापहरु (Response Actions)

क्र स	मुख्य क्रियाकलापहरु	जिम्मेवार निकाय	सहयोगि निकाय	बजेट श्रोत	कफियत
१	प्रदेश, जिल्ला र पालिका स्तरको कृषि तथा पशु क्षेत्र उत्पादनको उपलब्धता र आवश्यकताको अवस्थाको वारेमा द्रुत अध्यावधिक गर्ने तथा बिभिन्न सूचकका आधारमा जिल्ला तथा पालिका अनुसार खाद्य असुरक्षित क्षेत्रको बर्गीकरण गर्ने ।	प्रदेश मन्त्रालयमा स्थापित प्रदेशस्तरिय खाद्य सुरक्षा सूचना केन्द्र तथा निर्देशनालयहरुको नेतृत्वमा सबै पालिकाहरु, खाद्य ब्यवस्था तथा ब्यापार कम्पनी, ICCS	विश्व खाद्य कार्यक्रम र अन्य राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संघ संस्थाहरु		प्रत्यक्ष तथा जुम छलफल
२	सुचना ब्यवस्थापन तथा अवस्था विश्लेशण सम्वन्धि कार्य प्रभावकारी रुपमा सम्पादन गर्नका लागि प्रदेश तथा जिल्ला स्तरमा फोकल ब्यक्ति तोक्नुका साथै द्रुत सहायता सेवा सञ्चालनमा ल्याउने ।	प्रदेश मन्त्रालय, निर्देशनालयहरु, जिल्ला स्थित कार्यालयहरु	विश्व खाद्य कार्यक्रम र अन्य राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संघ संस्थाहरु		प्रत्यक्षतथा जुम छलफल
३	कृषकहरुको जोखिम न्यूनीकरण र अनुकूलन क्षमता बढाउने तथा बाली तथा पशुपंछीविमाको प्रिमियममा टप अप सहित कृषकहरूलाइ यस तर्फ बढी आकर्षित गर्ने ।	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु	विमा कम्पनीहरू र स्थानीय पालिकाहरू	प्रदेश मन्त्रालयको ५० लाख	
४	**साझेदारीमा आधारित प्राविधिक सहितको एक" (कृषि तथा पशुपन्छी) पालिका दुई उत्पादनविशेष कार्यक्रम "**सञ्चालन गर्ने	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरुको समन्वयमा ७९ वटा पालिकाहरु	बिषयगत परियोजनाहरू	प्रदेश मन्त्रालयको **रू ३९ . करोड** ५० लाख	
५	युवा उद्यमीहरूलाई सहुलियतपूर्णकर्जा र ब्याज अनुदान उपलब्ध गराई कृषि उद्यमशीलता विकास गरी स्वरोजगारी सृजनाका लागि प्रोत्साहनगर्ने	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरुको समन्वयमा ७९ वटा पालिकाहरु	वित्तिय संस्थाहरू	प्रदेश मन्त्रालयको **५करोड ५० लाख**	
६	कृषि उत्पादन तथा ब्यवसायमा प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने क्षती न्यूनीकरण र विपद्लाई शीघ्र सम्बोधन गर्न तथा पशुपन्छीका महामारी रोग नियन्त्रण गर्न आवश्यक भ्याक्सिन उपलब्ध गराउने पशुपन्छी रोग , प्रकोपको क्षती न्यूनिकरण र ,निदान कार्यक्रम आकस्मिक बाली संरक्षण सेवा प्रदान गर्ने	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु	७९ वटा पालिकाहरु	प्रदेश मन्त्रालयको २ करोड	

७	कृषक समुह कृषि उद्यमी तथा सहकारीहरूलाई नयाँ , प्रविधियुक्त कृषि यान्त्रीकरण उपलव्ध गराई	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु	७९ वटा पालिकाहरु	प्रदेश मन्त्रालयको **५करोड २५ लाख**	
८	पशुपंछी प्रयोगशालाको क्षमता विकासगरी गुणस्तरीय सेवा प्रवाहका लागि जिल्लास्तरीय भेटेरीनरी प्रयोगशालाको सुदृढीकरण तथा प्रदेश स्तरीय रिफरल अस्पतालको स्थापना र सञ्चालन गर्ने ।	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु	७९ वटा पालिकाहरु	प्रदेश मन्त्रालयको **रू ५करोड ५० लाख**	
९	व्यवसायिक एवं उन्नत नक्ष्लका पशुपंछी मत्स्य , मौरीपालन र उच्च मूल्यका पंछीपालनलाई ,पालन चौंरी र घाँसको श्रोतकेन्द्र स्थापना र प्रवर्ध्दन गर्ने	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु	७९ वटा पालिकाहरु	प्रदेश मन्त्रालयको **रू ७ करोड १० लाख**	
१०	अति विपन्न किसान ,अपांग ,घाइते ,महिला ,दलित , सुकुम्वासी र ,द्वन्दपीडितसिमान्तकृत समुदाय तथा वर्गलाई आत्मनिर्भर बनाउन सरकार सिधै जनतामा पुग्नेगरी "**किसान सरकार हातेमालो कार्यक्रम**", सञ्चालन गर्ने	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु	७९ वटा पालिकाहरु	प्रदेश मन्त्रालयको **रू ५ करोड**५० लाख	
११	समृध्द कर्णालीका लागि सहकारी अभियान कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु	सम्बन्धित पालिकाहरु	प्रदेश मन्त्रालयको रू ३ करोड५० लाख	
१२	लक्षित वर्ग विशेष कार्यक्रम सञ्चालन र निरन्तरता दिने ।	प्रदेश मन्त्रालय, निर्देशनालयहरु, जिल्ला स्थित कार्यालयहरु	सम्बन्धितप्रदेश सभा सदस्यहरू	प्रदेश मन्त्रालयको ८ करोड	

१३	मौसमी तथा बेमौसमी अन्न तथा तरकारी खेती लागि बीउ विजन तथा प्राविधिक सहयोग गर्ने ।	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरुको समन्वयमा ७९ वटा पालिकाहरु	७९ वटा पालिकाहरु		
१४	कृषकहरूलाई आधारभूत कृषि उत्पादन सामग्री) (विषादी ,उपकरण ,औजार ,नश्ल ,वेर्ना ,विउ ,मल को समयमै उपलव्धता हुने सुनिश्चितताका लागि प्रांगारिक मल तथा जैविकविषादीको बिक्रि मूल्यमा सहुलियत र श्रोत केन्द्र स्थापना गर्ने	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु	७९ वटा पालिकाहरु	प्रदेश मन्त्रालयको १ करोड	
१५	बर्षा तथा खडेरी सहन सक्नेखालका बाली तथा तरकारी खेति गर्न प्रविधि र विउ विजनमा कृषकलाई सहयोग तथा प्रोत्साहन गर्ने ।	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरुको समन्वयमा ७९ वटा पालिकाहरु	७९ वटा पालिकाहरु		
१६	भारततथाअन्यदेशबाटफर्केकायुवाहरुलाईलक्षितगरी कृषिरपशुपालनसम्बन्धी२महिनेव्यवसायिकसाक्षरता कक्षा (कृषिव्यवसायसम्बन्धीतालिम) संचालनगर्ने।तालिमपश्चातबांझोजमिनलाईपनिउप योगमाल्याउनप्रोत्साहनगरिनेछ।		किसान २ परियोजना	१००००००	सुर्खेत, दैलेख, जाजरकोट, सल्यानररुकुमपश्चिमकाभारततथाअन्यदेशबाट फर्केकायुवाहरु लाइलक्षितगरी करीव५०००व्यक्तिहरुलाई
१७	कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि गर्ने खालका प्राविधिक तालिमहरु सञ्चालन गर्ने ।		किसान २ परियोजना	१५०००००	सुर्खेत, दैलेख, जाजरकोट, सल्यान र रुकुम पश्चिम ९१५००० घरधुरीहरु
१८	खाद्यसुरक्षास्थितिमासुधारकोलागिमकैबालीलाईवैकल्पिकबालीकोरुपमाल्याउनव्यवसायिकमकैउत्पादनसम्बन्धीप्राविधिकतालिमसंचालनगर्ने।		किसान २ परियोजना		

१९	एक घर एक बगैंचा र करेसाबारीको अवधारणा मार्फत जैविक विविधताको प्रवर्दन गर्ने ।	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरुको समन्वयमा ७९ वटा पालिकाहरु	७९ वटा पालिकाहरु		सुआहाराबाट जनशक्ति परिचालन र प्राविधिक सहयोग
२०	सौर्य, विद्युत, मानवीय लगायत शक्तिबाट सञ्चालन गर्ने साना सिंचाई, प्लाष्टिक पोखरी, हिउँ पोखरी, थाइ जार लगायतमा विशेष सुबिधा दिने ।	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरुको समन्वयमा ७९ वटा पालिकाहरु	बिषयगत परियोजनाहरू, किसान २ परियोजना	प्रदेश मन्त्रालयको २७ करोड	
२१	नदी किनारका जमिन, संभाव्य सरकारी र सार्बजनिक बाँझो जग्गा, कम उपयोग भएका जमिनमा बाली लगाउन र पशुपालन गर्न प्रोत्साहित गरी कृषि प्रयोजनमा सदुपयोग गर्नचक्लाबन्दी कार्यक्रम तथा ***खाद्य शंकट न्यूनिकरणका लागि बाँझो जग्गा उपयोग कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने***	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरुको समन्वयमा ७९ वटा पालिकाहरु	सहकारी संस्थाहरू	प्रदेश मन्त्रालयको ११ करोड ३२ लाख	
२२	विपन्न तथा उपेक्षित घरधुरीका लागि कृषि सामग्री (स्थानीय जातको वालीको वीउ, कृषि उपकरण, भण्डारण सामग्री आदि) सहयोग गर्ने।		एन. एम . ए. परियोजना , हेल्भेटास नेपाल	३००,०००	५०० अपेक्षित लाभान्वित पातरासी, जुम्ला र छाँयानाथ रारा, मुगु
२३	जलवायुजन्य जोखिम सहनसक्ने नयाँ तथा पुराना रैथाने बालीहरु संरक्षणका लागि सामुदायिक विउँ बैंकहरु स्थापना गर्ने	नेपाल सरकार , वन तथा वातावरण मन्त्रालय र विश्व खाद्य कार्यक्रम	पेस नेपाल जुम्ला, हुरेण्डेक नेपाल कालीकोट , आरसिडिसी मुगु र सम्बन्धित स्थानीय सरकार	३०,००,०० ०	६०० अपेक्षित लाभान्वित घरधुरी
२४	प्राङ्गारिक मल उत्पादन तथा विषादि निर्माण र प्राङ्गारिक खेति प्रबर्ध्दनकालागि समुदाय स्तरमा		एन.एम .ए. परियोजना , हेल्भेटास नेपाल	३००,०००	१००० अपेक्षित लाभान्वित

	श्रोत केन्द्र स्थापना गरी प्राङ्गारिक खेति अभ्यास विस्तार गर्ने।				घरधुरी चामुन्डाबिन्द्रा सैनीनगरपालिका, दैलेख
२५	किसानहरुलाई वास्तविक समयको कृषि, मौसमी तथा हावापानी सम्बन्धि सूचना (real-time agro-meteorological information) उपलब्ध गराउने ।	प्रदेश मन्त्रालय तथा प्रदेश हावापानी कार्यालय	विषयगत सरकारी तथा गैर सरकारी सँग संस्थाहरु		
२६	प्रदेशका पहिचानजन्यनिर्यातयोग्यरैथाने वालीहरू) र (वेसार र आलु ,अदुवा ,मह ,सिमी ,स्याउ अर्गानिकउत्पादनको बजार प्रबर्ध्दन र निर्यातका लागि सहजीकरण गर्न कर्णाली ब्राण्ड निर्माण , प्रांगारिक ,प्रांगारिक पदार्थ बजारीकरण सहयोग प्रमाणीकरणका लागि सर्टिफिकेशन लागतप्रदान गर्ने	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरुको समन्वयमा ७९ वटा पालिकाहरु	किसान २ परियोजना, ASDP	प्रदेश मन्त्रालयको **रू ३ करोड**	

५.२. जीविकोपार्जन

पूर्व तयारीका कार्यहरु

क्रसं.	मुख्य क्रियाकलापहरु	जिम्मेवार निकायहरु	सहयोगी निकायहरु	बजेट स्रोत	कैफियत
१	प्रकोप प्रभावितक्षेत्रहरुको जीविकोपार्जन प्रोफाइलिङ्ग र जीविकोपार्जनशैली ढाँचा नक्सांकन गर्ने	प्रदेश मन्त्रालय	विषयगत सरकारी तथा गैर सरकारी सँघ संस्थाहरु		

२	कृषि वन प्रबर्ध्दनकालागि पकेट क्षेत्र निर्धारण गर्न पूर्वतयारी गर्ने ।	सम्वन्धित प्रदेश मन्त्रालयहरु	विषयगत सरकारी तथा गैर सरकारी सँघ संस्थाहरु		
३	स्थानिय वन तथा कृषि उत्पादन बाट सञ्चालन हुन सक्ने अध्ययन तथा नक्शांकन गर्ने ।	सम्वन्धित प्रदेश मन्त्रालयहरु	विषयगत सरकारी तथा गैर सरकारी सँघ संस्थाहरु		
४	वैदेशिक रोजगारबाट सिकेको सीप तथा ज्ञानलाई स्वदेशमै प्रयोग गरी उद्यमशिलतामा आधारित मेड मोडलको प्रयोग गरि कृषि तथा पशुमा आधारित लघु उद्यम संचालन गरि स्थानिय स्तरमा रोजगारी सिर्जना गर्ने ।	सम्वन्धित प्रदेश मन्त्रालयहरु	मेड्पा र विषयगत सरकारी तथा गैर सरकारी सँघ संस्थाहरु		
५	प्रदेशभित्र निर्माण र उत्पादन रोजगारका अवसर तथा सम्भावना पहिचान गरी रोजगार कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	सम्वन्धित प्रदेश मन्त्रालयहरु	विषयगत सरकारी तथा गैर सरकारी सँघ संस्थाहरु		
६	महिला र युवा लक्षित उद्यमशीलता सम्बन्धी विशेष कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने ।	सम्वन्धित प्रदेश मन्त्रालयहरु	विषयगत सरकारी तथा गैर सरकारी सँघ संस्थाहरु		
७	वन क्षेत्रको माध्यमबाट उद्यम विकास तथा रोजगारीका अवसरहरु सिर्जना गर्ने ।	सम्वन्धित प्रदेश मन्त्रालयहरु	विषयगत सरकारी तथा गैर सरकारी सँघ संस्थाहरु		

मुख्य प्रतिकार्य क्रियाकलापहरु

क्र स	मुख्य क्रियाकलापहरु	जिम्मेवार निकायहरु	सहयोगी निकायहरु	बजेट वा स्रोत	कैफियत
१	मौसमी रोजगारीका लागि प्रवास जाने प्रवृतिलाई अन्त्य गर्न स्थानीय तहमै उद्यमशिलतामा आधारित मेड मोडलको प्रयोग गरि रोजगार तथा स्वरोजगार कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	उद्योग पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालय	मेड्पा र विषयगत सरकारी तथा गैर सरकारी सँघ संस्थाहरु		
२	उद्यमशिलतामा आधारित मेड मोडलको उपयोग गरि कृषिमा आधारित लघु उद्यमहरुको प्रवर्दन गर्ने ।	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरुको समन्वयमा ७९ वटा पालिकाहरु	७९ वटा पालिकाहरु/ मेड्पा टि ए कर्णाली		

			प्रदेशले प्राविधिक सहयोग गर्ने ।		
३	गरिवी निवारणका लागि लघु उद्यम विकास कार्यक्रम मार्फत कृषिमा आधारित उद्यमहरुलाई प्राथमिकता दिने ।	उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय तथा उद्योग तथा उपभोक्ता हक हित संरक्षण निर्देशनालय	७९ वटा पालिकाहरु/ मेड्पा टि ए कर्णाली प्रदेशले प्राविधिक सहयोग गर्ने ।		
४	वनमा आधारित उद्यम सञ्चालनका लागि कच्चा पदार्थ उत्पादनमा जोड दिइनुका साथै सहुलियत कर्जाको व्यवस्था गर्ने ।	उद्योग पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालय	विषयगत सरकारी तथा गैर सरकारी सँघ संस्थाहरु		
५	सीपमा आधारित व्यवसायिक तालिमका साथै उद्यम स्थापनाको लागि प्रविधि सहयोग र नयाँ तथा पुराना कृषिबन-, पशुपालन सँग सम्वन्धित विभिन्न उद्यमहरु स्थापना गर्न शुरुवाती सहयोग गर्ने	नेपाल सरकार ,वन तथा वातावरण मन्त्रालय र विश्व खाद्य कार्यक्रम	पेस नेपाल जुम्ला, हुरेण्डेक नेपाल कालीकोट , आरसिडिसी मुगु र सम्बन्धित स्थानीय सरकार	३,२०,०० ,०००	१७०० अपेक्षित लाभान्वित घरधुरी
६	स्थानीय कृषि उपजलाई दिगो राख्न सोलार ड्रायर तथाखाद्यान्नप्रशोधनको लागि सहयोग गर्ने	नेपाल सरकार , वन तथा वातावरण मन्त्रालय र विश्व खाद्य कार्यक्रम	पेस नेपाल जुम्ला, हुरेण्डेक नेपाल कालीकोट , आरसिडिसी मुगु र सम्बन्धित स्थानीय सरकार	१९,००,० ००	६०० अपेक्षितलाभान्वितघरधुरी
७	बिभिन्न कृषि तथा गैह्र कृषि बिरुवाको नर्सरी स्थापना गर्ने	नेपाल सरकार , वन तथा वातावरण मन्त्रालय र विश्व खाद्य कार्यक्रम	पेस नेपाल जुम्ला, हुरेण्डेक नेपाल कालीकोट , आरसिडिसी मुगु र सम्बन्धित स्थानीय सरकार	१८,००,० ००	१५००अपेक्षित लाभान्वितघर धुरी

८	स्थानीयखाद्यबालीहरुबाटविभिन्नपौष्टिकखानाकापरिकारहरुतयारीकालागितालिमतथाव्यवसायशुरुवातगर्नसहयोगगर्ने।		पेस नेपाल जुम्ला, हुरेण्डेक नेपाल कालीकोट , आरसिडिसी मुगु र सम्बन्धित स्थानीय सरकार	४,६८,०००	३००अपेक्षित लाभान्वितघरधुरी
९	जोखिममा परेका परिवारहरुका लागि आयआर्जन कार्यक्रम सहयोग	सम्वन्धित प्रदेश मन्त्रालयहरु	सेभ द चिल्ड्रेन	४,००,०००	३० अपेक्षित लाभान्वित घरधुरी दैलेख, कालिकोट, जाजरकोट
१०	जोखिममा रहेका गरिब तथा बेरोजगार युवा तथा अभिभावकहरुलाई सिप विकास, उद्यमशिल विकास, पशुपालन, व्यावसायिक तरकारी खेती तालिम तथा व्यवसाय संचालन सामग्री तथा नगद सहयोग	सम्वन्धित प्रदेश मन्त्रालयहरु	सेभ द चिल्ड्रेन	१०८९२०००	१३० अपेक्षित लाभान्वित घरधुरी (कुशे गा. पा. तथा छेडागाड न. पा., जाजरकोट) ९२ अपेक्षित लाभान्वित घरधुरी (दैलेखको चामुण्डाबृन्द्रा शैनी न. पा. तथा गुंरास

					गा. पा. तथा कालिकोकोट को नरहरीनाथ गा. पा. तथा तिलागुफा न.पा.ं)

५.३.सहायता (खाध्य तथा निशर्त नगद, नगदमा आधारित निर्माण÷आयोजना) :

पूर्वतयारीका कार्यहरु (Preparedness Actions)

क्रसं.	मुख्य क्रियाकलापहरु	जिम्मेवार निकायहरु	सहयोगी निकायहरु	बजेट स्रोत	कैफियत
१	कोभिड तथा मनसुनको कारण प्रभावित खाद्य असुरक्षित तथा जोखिममा रहेका घरधुरीहरुलाई खाद्यान्न नगद सहायताकोरुपमाप्रदानगर्ने	उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	विश्व खाद्य कार्यक्रम		
२	विद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रम मार्फत विद्यालयमा वितरण गरिने खाजा (चामल), दाल, तेललाई () विद्यार्थी र तिनीहरुको परिवारलाई वितरण गरी घरमै लिएर खान मिल्ने गरी कार्यक्रमलाई रुपान्तरण गर्ने ।	शिक्षा निर्देशनालय	विश्व खाद्य कार्यक्रम/शिक्षाकालागि खाद्यपरियोजना/स्थानीय तह	४१,०२५,४९७	
३	खाद्य सुरक्षा, जोखिमता र बजार (संकटासन्नता) सञ्चालन क्षमताको अनुगमन गर्ने ।	कृषि मन्त्रालय/स्थानीयसरकार	विश्व खाद्य कार्यक्रम		
४	जोखिममारहेकाबालबालिकाहरुकापरिवारलाईखाद्यान्नसहायताप्रदानगर्ने (१२००बालबालिकाहरु)		सेभदचिल्ड्रेन	१४,००,०००	दैलेख, कालिकोट, जाजरकोटमध्य कुनैपनिजिल्ला

५	जोखिममापरेकाबालबकालिका ÷ परिवारहरुकालागिखाद्यान्नसहयोगसहयोग		सेभदचिल्ड्रेन	६,५०,०००	३००अपेक्षित लाभान्वितबाल बालिका (कुशेगा. पा. तथाछेडागाडन. पा., जाजरकोट) नियमित कार्यक्रम

मुख्य प्रतिकार्य क्रियाकलापहरु (Response Actions)

क्रसं.	मुख्य क्रियाकलापहरु	जिम्मेवार निकायहरु	सहयोगी निकायहरु	बजेट स्रोत	कैफियत
१	भारतबाट घर फर्किनेहरुलाई खाना तथा पानी वितरण कार्यक्रम (छिन्चु सूर्खेतमा)	उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	विश्व खाद्य कार्यक्रम यूनिसेफ सेभ द चिल्ड्रेन कोपिला भ्यालि र नेपाल रेडक्रश सोसाईटी		
२	प्रभावित क्षेत्रमा ६ देखि ५९ महिनाका बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक ६० वर्ष उमेर भन्दा) (माथिकार गर्भवती स्तनपानगराउनेमहिलाहरुलाईविशेषपौष्टिकखाद्यान्नउपलब्धगराउनेराहतकोसाथैBlanketपूरकआहारकार्यक्रम (BSFP) पनिसञ्चालनगर्ने।	विश्व खाद्य कार्यक्रम	कर्णाली प्रदेश सरकार/स्थानीयसरकार	कर्णाली प्रदेश सरकार/विश्व खाद्य कार्यक्रम	भइरहेको
३	पोषणको दृष्टिकोणले जोखिममा रहेका १००० दिनको आमा तथा बच्चाहरुको लागि पोषणयुक्त खाद्यवस्तु वितरण गर्ने	सरकारी तथा गैह्र सरकारी र निजी क्षेत्र	सरकारी तथा गैह्र सरकारी र निजी क्षेत्र	सरकारी तथा गैह्र सरकारी निकाय	
४	विद्यालय बन्दका कारण परेको प्रभावलाई न्युनीकरण गर्न ४२,२०४ घरधुरीहरुलाई घर लैजान मिल्ने गरी खाद्यान्न वितरण गर्ने	विश्व खाद्य कार्यक्रम	शिक्षाका लागि खाद्य परियोजना/स्थानीयतह		भइरहेको

५	स्थानीय कृषि उत्पादनलाई प्रबर्ध्दनगर्न घरमै उत्पादित खाद्यान्नको प्रयोग गरि विद्यालय दिवाखाजा कार्यक्रममा सहयोग गर्ने र उपलब्ध श्रोत, स्थानीय उत्पादन र पोषण समेतलाई मध्यनजर गरी विशेषीकृत खाद्य सुची तयार गर्ने	विश्व खाद्य कार्यक्रम	शिक्षाका लागि खाद्य परियोजना/स्थानीयतह	२२,००,०००	३००अपेक्षित लाभान्वितघर धुरी
६	सिँचाइतथाखानेपानीवितरणप्रणालीनिमार्ण	नेपालसरकार, वनतथावातावरणमन्त्रालयरविश्वखाद्यकार्यक्रम	पेसनेपालजुम्ला, हुरेण्डेकनेपालकालीकोट, आरसिडिसीमुगुरसम्बन्धितस्थानीयसरकार	९,६९,००,०००	१६वटार४२००अपेक्षितलाभान्वितघरधुरी
७	पहिरो नियन्त्रण तथा रोकथाम कार्यक्रम	"	"	२,९७,००,०००	५५० अपेक्षितलाभान्वित घरधुरी
८	आकाशे पानी संकलन गर्ने पोखरी निमार्ण	"	"	५३,००,०००	३०० अपेक्षितलाभान्वित घरधुरी
९	सामुदायिक पानी संकलन पोखरी निमार्ण	"	"	१,०१,००,०००	६५० अपेक्षितलाभान्वित घरधुरी
१०	सोलार लिफ्ट सिँचाइ तथा पानी वितरण प्रणाली निमार्ण	"	"	२,७५,००,०००	१२०० अपेक्षितलाभान्वित घरधुरी
११	सोलार प्रणाली जडित सामुदायिक सेवा केन्द्र निमार्ण	"	"	५,९०,००,०००	१००० अपेक्षितलाभान्वित घरधुरी
१२	रस्टिक स्टोर निर्माण)((आलु भण्डारणका लागि)	"	"	१,७९,५०,०००	६०० अपेक्षितलाभान्वित घरधुरी
१३	गह्रा सुधार, SALT प्रविधिद्धारा माटो संरक्षणको शुरुवात गर्ने	"	"	५,००,०००	१०० अपेक्षितलाभान्वित घरधुरी

१४	जलविद्युतमर्मत आयोजना निमार्ण	"	"	३२,००,०००	१३० अपेक्षितलाभान्वित घरधुरी
१५	पोषणमैत्री नमूना सामुदायिक शिशु स्याहार केन्द स्थापना र सञ्चालन		हेल्भेटास नेपाल	७,००,०००	१०० घरधुरी २ वटा शिशु स्याहार केन्द डुङ्गेश्वर गाउँपालिका, दैलेख
१६	पोषण सम्वेदनशील कृषि अभ्यास प्रबर्ध्दनका लागि रेडियो कार्यक्रम सञ्चालन। कृषि, पोषण र सरसफाइका कार्यक्रमहरू केभिड १९ सँग जेडेर सञ्चालन भइरहेका।		हेल्भेटास नेपाल	७५०,०००	रेडियो कभरेज घरधुरी। रेडियो हाम्रे पाइला एफ.एम, जाजरकेट र परियेजना संचालित जिल्लाका स्थानिय एफ.एमहरू
१७	पालिका स्तरमा सर्वोत्तम पीठो उत्पादनका लागि आवश्यक विभिन्न वालीनाली उत्पादन गरि सर्वोत्तम पीठो उत्पादन गर्ने एउटा पोषण मील स्थापना गरी सञ्चालन गर्ने।		हेल्भेटास नेपाल	८,००,०००	५०० घरधुरी नारायण नगरपालिका, दैलेख
१८	स्थानीय कृषि उत्पादनलाई प्रवर्द्धन गर्ने र घर तथा बस्तीमै उत्पादित खाद्यान्न प्रयोग गरि विद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रममा सहयोग गर्ने।			५,००,०००	१००० घरधुरी छायानाथ रारा नगरपालिकामा हेल्भेटासको सहयोगमा गर्दै आएको

५.४. खरिद तथा विक्री वितरण व्यवस्थापन :

पूर्वतयारीका कार्यहरु (Preparedness Actions)

क्रसं.	मुख्य क्रियाकलापहरु	जिम्मेवार निकायहरु	सहयोगी निकायहरु	बजेट स्रोत	कैफियत
१	विपद् प्रतिकार्यका लागि आवश्यक खाद्य तथा गैर खाद्य सामग्रीहरु उपयुक्त स्थलमा सुरक्षित भण्डारण र परिचालन गर्न गराउनका लागि आवश्यक कार्ययोजना बनाउने ।	प्रदेश आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय, प्रदेश स्थानीयविपद्व्यवस्थापनसमिति	FMTC, CCI, अन्य राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैरसरकारी संघसंस्थाहरु		
२	बजारमा खाद्यवस्तु उपलब्धता, मूल्य, अस्थिरताबारे जानकारी संकलन गर्ने	प्रदेश मन्त्रालयमा स्थापित प्रदेशस्तरिय खाद्य सुरक्षा सूचना केन्द्र तथा निर्देशनालयहरुको नेतृत्वमा सबै पालिकाहरु, खाद्य ब्यवस्था तथा ब्यापार कम्पनी, CCIs	विश्व खाद्य कार्यक्रम र अन्य साष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संघ संस्थाहरु		
३	प्रमुख खाद्यस्टोर र उपलब्ध खाद्यवस्तुको नक्सांकन तथा सम्भावित आपूर्तिकर्ताहरुको सूची संकलन र अनुगमन गर्ने	उद्योग पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालय	FMTC, CCI, अन्य राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैरसरकारी संघसंस्थाहरु		
४	राष्ट्रिय, प्रदेश र स्थानीय स्तरमा खाद्यान्न खरिद स्रोतहरु पहिचानगर्ने र स्थानीय किसानहरुलाई प्राथमिकता दिई खरिदका लागि पूर्व व्यवस्था मिलाउने	उद्योग पर्यटन वन तथा वातावरण मन्त्रालय र सम्वन्धित निर्देशनालय	FMTC, CCI, अन्य राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैरसरकारी संघसंस्थाहरु		
५	खाद्य वितरणको लागि सम्वन्धि नियकायहरु सँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।	सबै सुरक्षा निकायहरु नेपाल रेडक्रश र प्रशासन कार्यालयहरु	७९ पालिकाहरु		

मुख्य प्रतिकार्य क्रियाकलापहरु (Response Actions)

क्रसं.	मुख्य क्रियाकलापहरु	जिम्मेवार निकायहरु	सहयोगी निकायहरु	बजेट स्रोत	कैफियत

१	प्रदेश भित्रको विभिन्न क्षेत्रमा उत्पादित खाद्य वस्तु ढुवानी तथा बजारीकरणमा अनुदानको ब्यवस्था मिलाउने ।	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु	७९ वटा पालिकाहरु		
२	खाद्य आपूर्ति व्यवस्था, मौज्दात र खपतको नियमित अनुगमन गर्ने	FMTC, सम्वन्धित प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु	जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरु		
३	किसानले उत्पादन गर्ने मुख्य बाली वस्तुको उचित बजार नपाएको खण्डमा सरकारले न्यूनतम समर्थन मूल्यका आधारमा खरिद गर्ने व्यवस्था मिलाउने	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु	७९ वटा पालिकाहरु		
४	भैतिक दुरी सहित कृषकहरुको उपज खरिद विक्रीका लागि सरकारले इ खाद्य कृषि - खरिदविक्री एप बनाई अनलाइन भुक्तानी र उपज मागकर्ता कहाँ पुर्याउने प्रणालीको विकास गर्ने	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु	७९ वटा पालिकाहरु		
५	पालिकामा सहकारी संस्थाको गोदाम र ढुवानी क्षमताका साथै व्यवस्थापन क्षमता बढाई कृषकहरुबाट खाद्यान्न, तरकारी, फलफूल आदि खरिद व्यवस्था सुनिश्चित गर्ने र खरिद विक्री कार्यमा संलग्न गराउने	FMTC, प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु	७९ वटा पालिकाहरु		
६	वर्षे तथा हिउदेबाली खरिद गर्नका लागि खाद्य व्यवस्था तथा व्यापार कम्पनी लिमिटेडको अगुवाईमा उपरोक्त सहकारी मार्फत बाली लगाउने समयमा खरिद मूल्य तोक्ने नीति अवलम्बन गर्ने	FMTC, प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु	७९ वटा पालिकाहरु		
७	विपद्को समयमा खाद्यान्न पहुँच सुनिश्चितताको लागि खाद्य भण्डारण र न्यायोचित वितरण प्रणालीको व्यवस्था गर्ने	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु	जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरु र ७९ वटा पालिकाहरु		
८	विपदमा खाद्यान्नको सुनिश्चित गर्न धर्म भकारी (Food Bank) को स्थापना	प्रदेश मन्त्रालय तथा निर्देशनालयहरु, ७९ वटा पालिकाहरु	सम्वन्धित विषयगत सँघ संस्थाहरु		

६. सरोकारवाला निकायहरुको भूमिकाः

प्रदेश सरकार/स्थानीयसरकार

- खाद्य सुरक्षा समूहले तयार गरेको विपद् पूर्वतयारी र प्रतिकार्य योजनालाई स्विकृत गर्ने । योजनामा भएका मूख्य क्रियाकलापहरुलाई प्रदेश सरकारको नीतिमा समावेश गर्ने ।
- सामुदायिक तथा गैरसरकारी संस्थाहरुको परिचालन, व्यवस्थापन तथा नियमनका लागि प्रभावकारी संयन्त्र विकास गर्ने ।
- प्रदेश सरकारले कृषि र पशु क्षेत्रअध्यापन गराइने संस्थान, क्याम्पस एवं विश्वविद्यालयसंग सहकार्य गरी कृषि र पशुक्षेत्रमा गरिएको अध्ययन अनुसन्धानलाई प्रोत्साहनगर्दैउपलब्भसकारान्मकनतिजाहरुलाईकृषिप्रसारकोमाध्यमबाटकिसानसम्मपु¥याउनवातावरणमिलाउने।
- प्रदेश तथा स्थानीय तहले खाद्यसंग सम्बन्धित सरकारी, गैरसरकारी वा नीजिस्तरका निकाय वा संघ संस्था तथा नागरिक समाजसंग परामर्श गरी खाद्य तथा पोषण सुरक्षा योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वियन गर्ने ।
- समुदायका गरिब, विपन्न तथा वन स्रोतमा आश्रित घरधुरीहरूको पहिचान समूहका सदस्यहरूकै सक्रियता वा सहभागितामा गराउने
- समुदायका गरिब तथा विपन्न घरधुरीहरूलाई वन व्यवस्थापन पद्धतिमा ल्याउनका लागि वन उद्यमको विकास गर्ने काम पनि एउटा प्रमुख विषय हो। यसका लागि उद्यमशिलताविकास, क्षमता विकास, बजारसँगको निकटता गराइदिने र केही समयको लागि नियमित सहयोग प्रदान गर्ने
- प्रदेशस्तरीय पोषण तथा खाद्य सुरक्षा निर्देशक समितिसंग नियमित समन्वय र सहकार्य

भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय

- खाद्य सुरक्षा समूहले तयार गरेको विपद् पूर्वतयारी र प्रतिकार्य योजनालाई प्रदेश विपद् व्यवस्थापन केन्द्रमा प्रमुख एजेण्डाको रुपमा प्रस्तुत गर्ने ।
- प्रतिकार्य योजना कार्यान्वयनका लागि नेतृत्व लिने र आवश्यक बजेट विनियोजन गर्ने ।
- रोजगारी गुमाएकाहरुका लागि मन्त्रालयले कृषिमा आधारित रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्ने ।

क्याम्पस

- कृषि क्षेत्रको गतिशीलतालाई सम्बोधन गर्न खाद्य प्रणालीसंगउद्यमशिलता, कृषि शिक्षालाई माध्यमिक तहको शिक्षाको पाठ्यक्रममा समावेश गर्ने ।
- कृषि सम्बन्धी अनुसन्धान गर्न विद्यार्थीहरुलाई प्रोत्साहन र thesis/researchgrant को व्यवस्था गर्नेरसकारान्मकनतिजाहरुलाईकिसानस्तरमापु¥याउनकालागिकृषिप्रसारकाकृयाकलापमासंलग्ननिकायलाई उपलब्धगराउने।

गैरसरकारी संगठनहरु

- प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकारसंग समन्वय गरी खाद्य तथा पोषण शिक्षा, खाद्य अधिकारसंग सम्बन्धित सूचना तथा शिक्षामूलक जानकारी तथा कार्यक्रमहरु संचालनमा सहयोग गर्ने ।
- सकारान्मकखाद्यसुरक्षासुनिश्चितगर्नस्थानीय तहसंग समन्वय गरी "खाद्यान्नको लागि रोजगारी" तथा "खाद्यान्नको लागि पैसा"नामक वैकल्पिक रोजगारीका कार्यक्रमहरु संचालनमा सहयोग गर्ने ।
- गरिवी निवारणका लागि लघु उद्यम विकास कार्यक्रम जस्ता उद्यमशिलतामा आधारित तथा थोरै पूँजीमा स्थानिय स्तरमानै धेरै रोजगारी सिर्जना गर्ने कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने ।
- खाद्य पदार्थ तथा पोषण सम्बन्धी सन्देश तथा स्थानीय भाषामा श्रव्यदृश्य सञ्चार माध्यमबाट प्रसारण एवं प्रवाह गर्न सहयोग पुर्याउने ।
- समुदायमा कडा तथा शिघ्र कुपोषित बालवालिकाहरु पहिचान परामर्श, समन्वय र प्रेषण गर्ने ।
- ग्रामीण नमुना कृषकको क्षमता अभिबृद्धि एवं व्यवसायिक विस्तारमा सहजीकरण गर्ने ।
- स्थानिय तहमा उपलब्ध अन्न, तरकारी एवं फलफुलमा हुने पोषणको महत्वको बारेमा जनचेतना अभिबृद्धि गरी उपभोगमा बृद्धि गर्ने बानीको विकास गर्न सहजिकरण गर्ने ।
- प्रदेशस्तरीय पोषण तथा खाद्य सुरक्षा निर्देशक समितिसंग नियमित सम्पर्क, समन्वयमा रहि प्रतिवेदन पेश गर्ने ।

७. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

योजना /कार्यक्रमकोकार्यान्वयनकाक्रममासमग्रप्रभावकारितारकमजोरीतथासिकाईहरुमूल्याङ्कनगर्नप्रदेशमन्त्रालय, कृषि विकास निर्देशनालय एवं जिल्ला स्थित कार्यालय स्तरमा एउटा छुट्टै अनुगमन उप समिति बनाइने छ, जसमा सम्बन्धित सरकारी, स्थानीय तह, निजी क्षेत्र तथा विकास साझेदार संस्थाका प्रतिनिधिहरु पनि सदस्य रहन सक्ने छन् । यस समितिले सम्बन्धित तहको विपद् व्यवस्थापन समितिसंग प्रत्यक्ष समन्वयमा कार्य गर्नेछ । योजना कार्यान्वयनको अवस्था र प्रभावकारिताको अनुगमन आवश्यकता अनुसार मासिक, त्रैमासिक र अर्धवार्षिक गर्न सकिनेछ ।

प्रदेश मन्त्रालय अन्तर्गत विद्यमान अनुगमन प्रणालीलाई नै आधार मानी नतिजामा आधारित अनुगमन पद्धतीका आधारमा यस खाद्य सुरक्षा पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना कार्यक्रमले परिलक्षित गरेका परिणामहरु तोकिएको समयमा नै हासिल भए नभएको एकीन गर्नेछ । साथै कार्यक्रमहरेक चरणमा सही दिशातर्फ कार्यरत भएको हुनु पर्दछ । कुनै कारणबश कुनै पनि स्तरमा सो हुन नसकेको भेटिएमा कार्यक्रमलाई सही दिशा प्रदान गर्न मन्त्रालय एवं जिल्ला स्तरमा स्थापित अनुगमन समितिले सिफारिस गर्ने छ ।

प्रत्येक तहका अनुगमनकर्ताहरुले कार्यक्रमको वार्षिक योजनामा उल्लेख भएका कृयाकलापहरु, समय तालिका, बजेट, निर्दिष्ट प्रकृयाहरु, आर्थिक मापदण्ड आदि पालना गरी कार्यक्रम लक्षित समुदायमा पुगे नपुगेको अनुगमन गर्ने छन् । केही कमी कमजोरी भेटिएमा सुधारका लागि तुरुन्त सम्बन्धित पक्षलाई अनुगमनकर्ताद्वारा पृष्ठपोषण दिईने छ । योजनाको कार्यान्वयनको वार्षिक मूल्याङ्कन र समसामयिक परिमार्जन गर्न सकिन्छ ।

श्रोत परिचालन तथा लक्षित रणनीति

कोभिड १९ लाई संसारभर फैलिएको यस सताब्दीकै ठूलो महामारीकोरुपमा चित्रण गरिएको छ। त्यसैले कोभिड १९ विरुद्धको लडाई पनि हामी सबैको साझा लडाई हो । कोभिड १९ विरुद्धको **खाद्य सुरक्षा पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना**को सफल तथा व्यवस्थित कार्यान्वयनका लागि भुमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयले मुख्यरुपमा समन्वय तथा सहजकर्ताको भूमिका निर्वाह गर्ने छ । उक्त मन्त्रालयले कोभिड १९ विरुद्धको खाद्य सुरक्षा पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजनाको कार्यान्वयनका लागि आफ्नो श्रोत परिचालन गर्नुका साथै स्थानीय निकायहरुमा भएको श्रोत परिचालनमा समन्वय गर्ने छ । अपुग श्रोतको हकमा भने मन्त्रालयले अन्य मन्त्रालय तथा सम्बन्धित विषयक्षेत्रका संघ संस्थाहरुबाट समेत श्रोतको माग तथा खोजिगरी परिचालन गर्ने छ ।

कोभिड १९ ले विद्यमान लैगिंक भूमिका तथा असमानतालाई अझ कमजोर बनाएको पाइन्छ। अझ यस्ता विपद् तथा महामारीमा लैगिंक भूमिका तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई वेवास्ता गरिएको वा ध्यान पुर्याउन नसकेको देखिन्छ । तसर्थ संकटासन्नता नक्सांकन तथा जोखिम मापन गरी बालबालिका, महिला, बृद्धबृद्धा, अपांगता भएका मानिसहरुलाई आवश्यकता पहिचानदेखि पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यमा सहभागिता गराउनुका साथै प्रतिकार्य क्रियाकलापमा प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने छ । साथै प्रतिकार्य क्रियाकलापहरुलाई वर्गीकरण गरी आवश्यकताका आधारमा पहिलो चरण, दोस्रो चरण आदिमा बिभाजन गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

अनुसूचिहरु

अनुसूची१

कोभिड१९पूर्वतयारीतथाप्रतिकार्ययोजनाकोसन्दर्भमाप्रदेशखाद्यसुरक्षाक्लस्टरकोसञ्चालनकार्यविधि

परिचय :

कोरोना भाइरस (कोभिड १९) लगायत प्रकोपको अवस्थामा खाद्य सुरक्षा जोखिमको पूर्व तयारी र प्रतिकार्यका लागि गरिने क्रियाकलाप गर्दा, कार्यमा संलग्न सम्पूर्ण जनशक्तिको स्वास्थ्य सुरुक्षा र संक्रमणको सम्भावित जोखिमको न्यूनिकरण गर्न आवश्यक ब्यवस्था प्रभावकारी रुपमा गर्नुपर्दछ ।

कोरोना भाइरस लगायत प्रकोप नियन्त्रणकालागि नेपाल सरकारले लिएका पहलकदम तथा घोषणाहरु कार्यान्वयनका लागिसो को अधिनमा रही सबै प्रकारका कार्य संचालनमा अपाउनु पर्ने कुराहरूलाइ यस कार्यविधिमा समावेश गरिएको छ ।यो कार्यविधि विशेष अवस्थामा तयार गरिएको हुनाले कार्यमा संलग्न सबैले सरकारको कुनै पनि पछिल्ला निर्णय निर्देशनहरूलाई सदैवपालना गर्नु पर्ने हुन्छ ।

यस कार्यविधिका प्रावधानहरू लगायत कार्य संचालनका लागि तयार गरिएका नियमित स्वास्थ्य तथा सुरक्षाका प्रावधानहरू पनि अनिवार्य रुपमा पालना गर्नुपर्नेछ । यदि कुनै कार्यमा योग्य ब्यक्ति उपलब्ध हुन नसकेको कारण वा सामाजिक दुरी कायम गर्नु पर्ने कारण कार्यान्वयन गर्न नसकिने अवस्था आएमा सो कार्य बन्द गर्नु पर्नेछ ।

सेल्फ आइसोलेसन (स्वंय अलग्गै बस्नु)

तल दिइएका अवस्थामा कुनै पनि ब्यक्ति अलग्गै बस्नुपर्छ र काममा संलग्न हुनुहुदैन :

- लगातार खोकि लागेमा र ज्वरो आएमा ।
- जोखिममा रहेका ब्यक्ति (बढी उमेर भएका, स्वास्थ्य समस्या भएका आदि) ।
- सम्भावित कोरोना भाइरस सक्रंमित ब्यक्ति ।

कोही अस्वस्थ भएमा गर्नुपर्ने कार्य

यदि काम गर्दा गर्दै लगातार खोकि लाग्ने र ज्वरो आउने लक्षण देखिएमा निम्नानुसार गर्नुपर्दछ

- तुरुन्त घर फर्किने ।
- कहीं कतै नछुने ।
- खोक्दा वा हाछँयु गर्दा कपडा वा कागजले मुख छोप्ने । यदि यस्तो कुनै छोप्ने कुरा नभएमा हातको कुहिनाको भागले मुख छोप्ने ।
- ती ब्यक्तिहरुले तुरुन्त स्वंय अलग्ग बस्ने अभ्यासमा लाग्ने र पर्याप्त अबधि नपुगेसम्म कसैको सम्पर्कमा नआउने ।

नियमित रुपमा खाद्य सुरक्षा जोखिमको पूर्व तयारी र प्रतिकार्यका लागि गरिने क्रियाकलापमा लाग्दा पालना गर्नुपर्ने कुरा :

- सकेसम्म जग्गा बाँझो नराख्ने, सिजन अनुसार जुन बाली लगाउन सकिन्छ सो बाली लगाउने ।

- बाली लगाउने, गोडने/उठाउने, माछा, मौरी र पशुपन्छी लगायत कार्यका साथै उत्पादित बस्तुको बजारीकरण गर्ने काम निर्वाध रुपमा जारी राख्ने ।
- बाली लगाउने, गोडने/उठाउने जस्ता कार्यमा संलग्न हुने प्रत्येक व्यक्तिले कम्तिमा १ मिटर दुरी कायम हुने गरी क्षेत्र तोकेर काम गर्ने ।
- काम गर्दा , विश्राम समयमा , खाजा वा चिया खाने बेला , आवतजावत गर्दा समेत १ मिटर दुरी कायम राख्ने र व्यक्तिगत सुरक्षार्थ मास्क , पन्जा लगाउने ।
- कृषि कार्यमा मेशिनको प्रयोग गर्न मिलेसम्म मेशिनको प्रयोग गर्ने , मेशिनेरीको प्रयोग अगाडि र पछि साबुन पानीले राम्ररी हात धुने ।
- मेशिन लगायतका अन्य सरसामान, उपकरणहरुको प्रयोगमा लैजानु अघि र प्रयोग पश्चात राम्रोसंग निर्मलिकरण गर्ने ।
- स्वस्थ व्यक्ति मात्र काममा संलग्न हुने ।
- तरकारी र फलफूल नर्सरीबाट बिरुवा वितरण गर्दा, मत्स्य नर्सरीबाट भुरा वितरण गर्दा, दुग्ध सहकारीले दूध संकलन गर्दा सीमित व्यक्तिमात्र उपस्थित हुने र भौत्तिक दूरीको पालना लगायत स्वास्थ्यका अन्य सावधानी अपनाउने । यस्ता गतिविधि गर्दा मास्क प्रयोग गर्ने र साबुन पानीले हात धुने व्यवस्था गर्ने ।
- पशुपन्छिको गोठ/फार्ममा काम गर्दा छुट्टै लुगा र जुत्ताको प्रयोग गर्ने । पशुपन्छिमा स्वस्थ्य सम्बन्धी कुनै समस्या देखापरेमा नजिकमा रहेका पशु सेवा प्राबिधिक वा पशु अस्पताल तथा पशु सेवा कार्यालयका प्राबिधिकसंग सम्पर्क राख्ने । पशुपन्छिका संक्रामक रोग विरुद्द प्राबिधिकको सल्लाह् बमोजिम नियमित खोप लगाउने ।
- बजारमा लानुपर्ने बालीवस्तु यदि केही समय भण्डारण गर्न सम्भव छ भने भण्डारण गर्ने ।
- माल सामान ढुवानीका क्रममा सवारी साधनमा रहने व्यक्तिहरुले स्वस्थ्य सुरक्षाका उपाय अपनाउने , सवारी साधनमा अनिवार्य रुपमा स्यानीटाइजर राख्ने । सवारी साधन चलाउनु अघि र पछि नियमित रुपमा धुने गर्ने ।
- तरकारी, फलफूल जस्ता चांडै बिग्रने बाली बजार लैजान नसकेमा सम्भव भएमा शीत भण्डारमा राख्ने, नभए संरक्षण गरी (सुकाउने , सिन्की वा गुन्द्रुक बनाउने , अचार बनाउने, जुस बनाउने आदि) राख्ने । माछा विक्रि गर्न सम्भव नभएमा सुकाएर, भ्याकुम प्याकिंग गरेर, नुनमा संरक्षण गरेर , धुँवा लगाएर तथा अन्य बिधिहरुको प्रयोग गरेर संरक्षण गर्न सकिन्छ । विक्रि हुन नसकेका दुधलाई खुवा, घिउ , पनिर लगायतका दुग्धपर्दाथ बनाएर संरक्षण गर्ने ।
- धान, तरकारी, घाँस लगायतका वालीका बीउ विजन , मल , बिषादि , दाना, पशुपन्छिका औषधि, खोप, दाना, कृत्रिम गर्भाधान सेवा वा अन्य उपकरणका लागि समयमा नै नजिकका कृषि तथा पशु सेवा प्राबिधिकसंग समन्वय गरी सम्बन्धित कृषि सहकारी, कम्पनी वा एग्रोभेट वा भेटेरिनरी औषधि पसलमा सम्पर्क राख्ने ।
- बालीविरुवाको नियमित निरीक्षण गर्ने, रोग किराको समस्या भएमा नजिकमा उपलब्ध कृषि प्राबिधिकसंग सम्पर्क गर्ने ।
- कार्यमा संलग्न व्यक्तिले काम गर्ने ठाँउ वरिपरि नथुक्ने वा सिङ्खान नफाल्ने । काम गर्दा सकेसम्म आँखा , कान ,नाक, मुख नछुने ।

- काममा जानु अगाडि, कार्यस्थलमा पानी , चिया वा खाना खानु अगाडि र पछि साथै घरमा पुगेपछि अनिवार्यरुपमा साबुन पानीले हात धुने ।
- कृषकका समस्याका बारेमा लेख्दा वा बोल्दा तिनको मनोबल बढाउने, उत्प्रेरित गर्ने , जाँगर बढाउने खालका जानकारी दिन संचारकर्मीलाई अनुरोध गर्ने ।

कार्यस्थल प्रवेश बिन्दुको नियन्त्रण :

- सबै खालका अनाधिकृत ब्यक्तिलाई प्रवेश निषेध गर्ने
- भिडभाड र एक अर्कालाई छुने सम्भावनालाई न्युनीकुण गर्न कामदारलाई समूहमा बिभाजन गरी काममा लगाउनुका साथै काम शुरु गर्ने र अन्त गर्ने समय प्रत्येक समूहको लागि फरक फरक पार्ने
- प्रवेशद्वारमा ब्यक्ति ब्यक्ति बिचको दूरी कायम भए नभएको वारे निरन्तर अनुगमन गर्ने ब्यवस्था मिलाउने । प्रवेशद्वारको संख्या थपघट गर्ने, भिडभाड घटाउन संख्या बढाउने, अनुगमन प्रभावकारी बनाउन संख्या घटाउने जस्ता उपायहरू अवलम्वन गर्ने । कार्यस्थल प्रवेश गर्दा वा निस्कँदा अनिवार्य हात धोएर मात्र जाने सुनिश्चत गर्ने ।
- प्रवेशद्वारमाभिडभाड हुन नदिन कम्तीमा १ मिटर दुरी कायम राख्ने र प्रयाप्त खुला ठाँउ राखिनुपर्ने
- बढीमात्रामा छुने सतहहरु निरन्तर रुपमा बेला बेलामासावुनपानीवाउपलब्धनिर्मलीकरणकासामाग्रीलेसफा गरिरहने
- कार्यस्थलमा छलफल/निर्देशन गर्दा/दिंदा एकै चोटी धेरै जना जम्मा हुन नदिने । यदि धेरै जनालाई दिनु परेमा सानो सानो समुहमा पटक पटक गरी दिने ।
- सामान ढुवानी गर्ने गाडिका चालकहरु गाडि मै रहन दिने । यदि चालक वा अन्य सहयोगीले लोड र अनलोड गर्नको लागि साइट भित्र प्रवेश गर्नु नै पर्ने अवस्था आएमा राम्ररी हात धुन लगाएर मात्र लोड र अनलोड गराउने ।

हात धुने ब्यवस्था

- यदि ठूलो छ भने वा कामगर्ने मानिसहरू ठूलो संख्यामा भए हात धुने स्थानहरू बढाउने ब्यवस्था गर्ने ।
- हात धुने स्थानहरूमा साबुन र सफा पानी उपलब्ध हुने सुनिश्चित गर्ने र ती साबुन र पानी बाँकि भए नभएको निरन्तर जाँच गर्ने, ती सामग्रीहरू खालि हुन नदिने सुनिश्चित गर्ने ।
- साबुन पानी उपलब्ध नहुने स्थानमा ह्याण्ड स्यानिटाइजरको ब्यवस्था गर्ने ।
- हात धुने स्थानको पनि निरन्तर सरसफाइ गर्ने ।
- साबुन, पानी, स्यानिटाइजरको मात्रा कति बाँकि छ भन्ने जाँच निरन्तर गरिरहने ।
- काम गर्दा नजिकै बसेर काम गर्नु पर्ने अवस्थालाई न्यूनिकरण गर्ने
- कामको शिलशिलामा नजिकै नआइकन काम गर्ने सम्भव नहुने वा सुरक्षित नहुने अवस्था आउन सक्छ यस्तो अवस्थामा निम्नानुसार सिद्धान्तहरूलाई ध्यानमा राखी काम गर्ने/गराउने ।

सामान्य सिद्धान्तहरू

- अत्यावश्यक नभइकन एक अर्काको नजिक आएर वा छोएर गर्नु पर्ने काम नगर्ने ।
- एक अर्कालाई छुनु पर्ने कामलाई न्यूनीकरण गर्न योजना बनाउने ।
- पुनः प्रयोग गर्न मिल्ने पीपीई (व्यक्तिगत सुरक्षा सामग्री) नियमित रूपमा राम्ररी सफा गर्ने र एकको सामग्री अरूलाई प्रयोग गर्न नदिने ।
- पुनः प्रयोग गर्न नमिल्ने पिपिई तुरून्तैसुरक्षितस्थानमासहितरिकालेविसर्जनगर्ने ।
- कोठाहरूमा पर्याप्त भेन्टिलेशनको ब्यवस्या गर्ने ।

मिटिङ्ग बस्दा

- मिटिङ्गहरूमा अत्यन्त आवश्यक ब्यक्तिहरूलाई मात्र सहभागी गराउने ।
- मिटिङ्ग बस्दासहभागीहरू कम्तीमा एक मिटरको दुरीमा रहने गरी वस्ने ।
- मिटिङ्ग कोठामा राम्रो भेन्टिलेशनको ब्यवस्था हुनु पर्ने र प्राकृतिक स्वच्छ हावा चल्न दिने झ्याल खुल्ला रहन दिने ।
- यथासम्भव खुल्ला स्थानमा मिटिङ्ग गर्ने ।

अनुसूची२

जिल्ला अनुसार जम्मा क्षेत्रफल, खेति योग्य जमिन र खेति गरिएको जमिन को क्षेत्रफल

क्र.सं.	जिल्ला	जिल्लाको जम्मा क्षेत्रफल हे.	कुल खेतीयोग्य जमिन हे.	कुल खेती गरिएको जमिन हे.
१	रुकुम (पश्चिम)	१२१३४९	३५३६०	२५१२६
२	सल्यान	१९३७५२	४५५४६	३८९२९
३	सुर्खेत	२४८८६३	५५२००	३७४४४
४	दैलेख	१४८५५७	४३१२१	३४४९७
५	जाजरकोट	२२२३३५	२५३८४	१६६९८
६	डोल्पा	२४६०८९	९३००	६५६०
७	जुम्ला	२५५५१५	३९४८६	२५४३५
८	कालीकोट	१६४१३०	१७९८४	८७५०
९	मुगु	३२३४५०	१९३४०	१८४२१
१०	हुम्ला	६०१२३५	८६१८	५०२०

जम्मा	२,५२५,२७५	२९९,३३९	२१६,८८०

अनुसूची३

स्थानिय तहमा वन क्षेत्रको वर्गीरण

स्थानिय तहमा वन क्षेत्रको वर्गीरण							
0	०-१%	१-१०%	१०-२५%	२५-५०%	५०-७५%	>७५%	जम्मा
-	१	२	७	१३	४७	७	७९
वन क्षेत्रको वर्गीकरण(वर्ग कि.मी.)							
०	०-१	१-५०	५०-१००	१००-२००	२००-४००	>४००	जम्मा
_	-	१०	२१	२४	२३	१	७९

- नगरपालीकाले ओगटेको वन क्षेत्र(वर्ग कि.मी.):२५.९%
- गाउपालीकाले ओगटेको वन क्षेत्र(वर्ग कि.मी.) :७४.१%
- जम्मा जलाधार क्षेतर् :१४४ र ३०५०३(वर्ग कि.मी.)

स्रोत: Forest Resource Assessment, 2010-2014

अनुसूचि ४

खाद्यसुरक्षाक्लस्टरकासदस्यहरु

S. N	Role	Name of office/Organization/ DP	Contact person	Designation	Contact Number	Email
1	Lead	Ministry of Land Management, Agriculture and Cooperatives	Dr. Govinda Prasad Sharma	Secretary		govinda.sharma@nepal.gov.np
2	Secretary	Ministry of Land Management, Agriculture and Cooperatives	Hari Prasad Pandit	Under Secretary	9851240840	hppandit2069@gmail.com
3	Member	Province Planning Commission				
4	Member	PMAMP	Bijay Giri	Sr. Agriculture Development Officer	9858051811	giribkskt@gmail.com
5	Member	ASDP	Dipak Sharma	Sr. Agriculture Development Officer		
6	Member	Ministry of Industry, Tourism, Forest and Environment	Rajendra Basukala		9858066011	rbasukala@gmail.com

7	Member	Ministry of Social Development	Karuna Bhattarai			
8	Member	Ministry of Economic Affairs and Planning				
9	Member	Ministry of Internal Affairs and Law	Krishna Rokaya			
10	Member	ADS	Sheshmani Bhattarai	ADS Expert	9849977597	shesh.bhttrai@gmail.com
11	Member	FMTC	Bhim Bahadur Thapa	Chief, FMTC Surkhet	9851136785	nfcbhimthapa@gmail.com
12	Member	CCI, Surkhet	Laxman Kandel		9858050658	surkhetcci@gmail.com
13	Member	Red Cross Society	Govinda Sharma	Senior Officer	9858052326	
14	Member	Save the Children	Tek Prasad Adhikari/Arun Paudel		9858051507/ 9851131492	tekprasad.adhikari@ savethechildren.org/ arunk.paudel@savethechildren.org
15	Member	Helvetas	Soma Rana/Madan Bhatta			
16	Member	Kisan 2	Navaraj Acharya			
17	Member	KIRDARC				
18	Member	MEDPA	Deepak Gartaula			
19	Member	Suahara	Rajendra Adhikari			
20	Member					
21	Co-lead	World Food Programme	Purna Nepali	Head of Sub office	9857061313	
		WFP/MoEAP	Aruna Thapa Magar	Programme Policy Pfficer	9841708695	
		WFP/MoLMAC	Yagya Bahadur Pun	Neksap Coordinator		

अनुसूचि ५